संस्कृत

व्याकरण

३८८०

८१०/पृ.२०

क्रं.न.६६

संस्कृत — राजवाडे — क्र ३१३

अंक ११८ — शाखा ~~व्याकरण~~ पुराण

ग्रंथनाम ~~अष्टाध्यायी~~ गणपतिखंड पृ ६३

ग्रंथकार ब्रह्मवैवर्त — पृ ६३

काल — पृष्ठ

स्थल

८१०/पृ. २०

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(1) अथब्रह्मवैवर्तेगणपतिखंडप्रारंभः

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

ग.ख.

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीनारद उवाच ॥ श्रुतं प्रकृतिखंडं तु समतीव सुधोपमं ॥ सर्वोत्कृष्टमभीप्सितं [illegible]
हं नोज्ञानवर्धनं अधुना श्रोतुमिच्छामि गणेशखंडमीश्वर तज्जन्मचरितं नृणां सर्वमंगलमंगलं कथय
द्वेश्वरश्रेष्ठः पार्वत्या उदरे सुते देवी केन प्रकारेण लेभे तादृशं सुतं संभाश कस्य देवस्य कथं जन्म तन
यो मम सः अयोनिसंभवं किं वा किं वा सो योनिसंभवः किं वा तद्ब्रह्मतेजो वा कि या ने च पराक्रमः कस्त
पस्यापत्यं किं ध्यानं किं वा तन्निर्मलं यशः कथं तस्य पुरः पूज्या विश्वेषु निखिलेषु च स्थिते नारायणे हरे
जगदीशे च ब्रह्माणि पुराणेषु च यद्यं च तज्जन्म परिकीर्तितं कथं वा गजवक्त्रोयमेकदंतो महोदरः एतद
सर्वं समाचक्ष्व श्रोतुं कौतूहलं मम सुविस्तीर्णं महाभाग तं दंतगं मनोहरं ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ अ
[illegible] वक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतं पापसंतापहरणं सर्वविघ्नविनाशनं सर्वमंगलदं [illegible] रं सर्वश्रुतिमनो
हरं सुखदं मोक्षबीजं च कर्ममूलनिकृंतनं दैत्याहता नादवा नाते तेजोराशिसमुद्भवा देवी संहत्य देतो [illegible]
लकन्या च मूवह साच नाम्ना सती देवी स्वामिनो निंदया पुरा देहं संत्यज्य योगेन जाता [illegible] प्रियोदरं [illegible]
करायद्दौ तां च पार्वतीं पर्वतो मुदा तां गृहीत्वा महादेवो जगाम निर्जनं वनं प्रार्थ्या रति [illegible] कृत्वा पुष्पवृं
दं न बंधितां सरेमे नर्मदातीरे पुष्पोद्याने तया सह सहस्रवर्षपर्यंतं देवमानेन नारद तयोर्विनू वैश्रंगण [illegible] राम
विपरीतादिकं परं दुर्गास्पर्शमात्रेण कामेन मूर्छितः शिवः मूर्छितास [illegible] स्य प्राण दुबुधे नं दिवानिशा ॥ १

(2A)

हंसकारंडवाकीर्णेपुंस्कोकिलरुतस्कृते नानापुष्पविकसितेभ्रमरध्वनिसंयुते सुगंधिकुसुमोद्याने
नासुरमीकृते भ्रमतीवसुखदेरम्येसर्वजंतुविवर्जिते दृष्टातयोस्ततस्तगारंचिंताप्रापुःसुरासुराः ब्रह्मा
णंचपुरस्कृत्ययमयोनारायणांतिकं तंनत्वाकथयामासब्रह्मावृत्तांतमीप्सितं संतस्युर्देवताःसर्वेचित्र
त्रपुत्तलिकायथा ब्रह्मोवाच सहस्रवर्षपर्यंतंतदेवध्यानेनशंकरः रतोरतस्मान्निम्बेसेभ्ययोगीविरा
मह मैथुनस्यविरामेचदंपत्योजगदीश्वरः किंनुतेनवितायत्संतन्नःकथ्योतुमर्हसि श्रीभगवानुवा
च चिंतानास्तिजगन्नाथःसर्वंतत्रैभविष्यति मयियेशरणापन्नास्तेषांदुःखंकुतोविधे येनोपायेनत
द्वीर्यंभस्मैयतत्तन्निश्चितं तत्कुरुष्वप्रयत्नेनसार्धदेवगणेनच एनत्तुशंभोर्वीर्यंचपार्वत्याउदरेयदि गतो
पत्यंचभवितासुरासुरविमर्दकं तदाशक्रादयःसर्वेसुरानारायणाज्ञया प्रययुर्नर्मदातीरंययोजस्त्यगि
त्ययं तत्रैवपर्वतश्रोणौवहिर्देशेसुरापुरा विबन्नवद्गनासर्वैनभूवभयकातराः शक्रोवाचकुबे [illegible]
कुबेरोवरुणस्तथा समीरणश्चवरुणोवरुणाश्चयमस्तथा वहिस्तंप्रेषयामाससहृतापांभास्करस्तथा
भास्करंचतथाचंद्रंइंद्राग्नेश्चंद्रमेवच देवदेवामेरयंतिदेवाश्चरतिभंजने हरश्चंगारमंगंचकु [illegible]
परस्परं घारब्धितोशंकशिष्यः शक्रोवाचमहेश्वरं रुद्रउवाच किंकरोसिमहाभागयोगीश्वरःमास्त
ते जगदीशजगद्धीनभक्तानांभयभंजनं हरिर्जगामेतुत्केवमाजगामचभास्करः संवीत्योवाचद्वारस्थो।

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai — Joint project

(3)

ब्र.गणे. भाषार्त्तोवक्त्रचक्षुषा सूतउवाच किंकरोषिमहादेवजगतांपरिपालक सुरश्रेष्ठमहाभागापार्वतीप्राण

२ प्रोस्तुते इत्येवमुक्त्वाश्रीसूर्य्यःप्रजगामभयातुरः अप्जगामतथाचंद्रउवाचशक्रकंधरा इंद्रउवाच

किंकरोषित्रिलोकेशत्रिलोचननमोस्तुते आत्मारामपूर्णकामपुणपथ्यनमवीर्त्तन इत्येवमुक्त्वाभीतश्च

विरराममनिश्चापतिः संबोध्योवाचचैतदास्तयमेवसमीरणः मदनउवाच किंकरोषिजगन्नाथजगद्ब

धोनमोस्तुते धर्मार्थकाममोक्षाणांबीजरूपसनातन इत्येवंवचनंश्रुत्वायोगज्ञानविशारदः सकुका

पोनतत्याजशृंगारंपार्वतीभयात् दृष्ट्वासुरान्भयार्त्तांश्चपुनस्तोतुंसमुद्यतान् विजहौसुखसंभोगंकुमार

चांचपार्वती उत्तिष्ठजामहेशश्चाचस्तस्थानाज्जितस्यच भूमौपपाततद्वीर्य्यंततःस्कंदोबभूवह पश्चात्कथ

यिष्यामिकथामतिमनोहरं स्कंदजन्मप्रसंगेचसांप्रतंवांछितंश्रृणु इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणेना

रायणनारदसंवादेगणेशखंडेप्रथमोऽध्यायः १ श्रीनारायणउवाच त्यक्त्वारतिमहादेवो

दृष्ट्वापुरतःसुरान् पात्रयस्वामित्यावाचकृपयापार्वतीभयात् देवाःपलायताभीतापार्वतीशापहेतुनाः

ब्रह्मांडसर्वसंहर्त्ताचकंपेपार्वतीभयात् तस्मात्तस्यायसाद्भूमौनचदृष्ट्वापुरःसुरान् समुत्थितंकोपवह्नि

स्तंभयामासदेहतः अद्यप्रभृतितेदेवाव्यर्थवीर्य्याभवितिवि शशापदेवीतान्देवानतिरुष्टावभूवहः रामजी

ततःशिवःशिवांदृष्ट्वाक्रोधसंरक्तलोचनां रुदतीनम्रवदनांलिखंतीधरणीतले शिवस्तामुखितांदृष्ट्वा

सयामासवस्त्रासि अतीवभीतः संत्रस्तउवाचमधुरंवचः श्रीशंकरउवाच कथयस्वगिरिश्रेष्ठे कन्ये
धन्येमनोहरे ममसौभाग्यरूपेचप्राणाधिष्ठातृदेवते किंतेभीष्टंकरिष्यामिवदमांजगदंबिके ब्रह्मांडमध्ये
निखिलेकिमसाध्यमिहावयोः अहो निरपराधंमांप्रसन्नांभवसुंदरि दैवज्ञानदोषस्यशांतिमेकर्तुमर्ह
सि त्वयायुक्तोऽस्मिवोढंहंचसर्वेषांशान्निवहायकः त्वयाविनानहीशम्भुःशावतुल्यःशिवःसदा प्रकृतिस्त्वंचबु
द्धिस्त्वंशक्तिस्त्वंचक्षमादया तुष्टिस्त्वंचत्वयापुष्टिःशांतिस्त्वंनातिरेवच स्तुत्वंतत्स्तुतवानिंद्रातंद्राक्षुधाप्रभासु
रेश्वरि सर्वाधारस्वरूपात्वंसर्वबीजस्वरूपिणि स्मितपूर्वंवदवचःमाहतेमरमेशिरसंशिवे त्वत्कोपविषसं
दग्धंतेजीवयमामृतैः शंकरस्यवचःश्रुत्वाकोपयुक्ताचपार्वती उवाचमधुरंदेवीहृदयेविदूयता पार्व
त्युवाच किंतेहंकथयिष्यामिसर्वज्ञंसर्वरूपिणं स्वात्मारामंपूर्णकामंसर्वदेहेष्ववस्थितं कामिनीमनसः
कामप्रस्त्वामिन्नवदेत् सर्वेषांहृदयज्ञंचहृदासंकथयामिकिं सुगोप्यंसर्वनारीणांत्वज्ञातंनतेकारणं
अकथ्यमपिसर्वासांतथापिकथयामिते सुखेषुमध्येस्त्रीणांचविनैवषुसुरेश्वरः सत्सुसांसहसंयोगोनि
र्जनेषुपरंसुखं तद्भोगेनचरतंदुःखंनान्यच्चतत्समंप्रियः कांतानांकांतविच्छेदःशोकपरमदारुणः कृष्ण
पक्षेयथाचंद्रःक्षीयमाणोदिनेदिने तथाकांतेविनाकांताक्षीणाकांतस्तणेस्तणे चिंताज्वरश्चसर्वेषामुप
तपश्चवासराः साध्वीनांकांतविच्छेदस्त्वरंगानांचमैथुनं रतिभंगोदुःखमेकंद्वितीयःवीर्यपातनं दुःखांतरे

(५)

ब्र.ग.टी.
३

कदुःखं च स्त्रीयमनपत्यता त्रैलोक्यकांतं कांतत्वां लब्धा न ध्यो न मे सुतः पात्री पुत्रहीनाच जीवनं तद
सार्थकं जन्मांतरसुखपुण्यं तपोदानसमुद्भवं सद्वंशजातपुत्रश्च परत्रेह सुखप्रदः सुपुत्रस्स्वामिनेशश्व
स्वामितुल्य सुखप्रदः कुपुत्रश्च कुलांगारो मनस्तापाय केवलं स्वामीस्त्रांत्रोन सुखी रागांगाभैजन्मत्वे भेक्ष
वं साध्वी स्त्री मातृतुल्या च सततं हितकारिणी असाध्वी वैरतुल्या च शश्वत्संतापदायका सुखदुःख
योनिदुष्ट्यासाध्वीहि विधास्मृता किमुपायं करिष्यामि वद योगीश्वरेश्वर उपायसिद्धोतपसा सर्वेषां
च फलप्रदः इत्युक्त्वा पार्वती देवी नमस्कृत्य करोद्दह महस्य शंकरो देवो बोधयामास पार्वतीं सत्पुत्रवी वो
जसुखदं संतापनाशकारणं मितं सिद्ध्यं सुखं विशेषं कुसुमं च क्रमे इति श्री ब्रह्मवैवर्ते महापुरा
णे नारायणनारदसंवादे गणपतिखंडे द्वितीयोध्यायः २ महादेव उवाच भद्रे पार्वति कल्या
मितं वस्थ्रं भविष्यति उपायतः कार्यसिद्धिर्मिदेवेषां नात्रसंशये सर्ववांतिम सिद्धस्यजीवरूपं सुमंगलं म [illegible]
नसः प्रीतिजननं सुपायं कथयामिते हरेराराधनं कृत्वा व्रतं कुरु वरानने व्रतं च पुण्यकं नाम वर्षमेकं
करिष्यसि महाकरोस्वीजं च बांछाकल्पतरुं परं सुखदं पुण्यदं सारं पुत्रदं संपत्प्रदं नदीनां च यथा गंगा
देवानां च हरिर्यथा वैष्णवानां यथा त्वं च देवीनां त्वं यथा प्रिये आश्रमाणां यथा विप्रास्तीर्थानां पुष्करो राम
यथा पुष्पाणां पारिजातं च पत्राणां तुलसी यथा यथा पुण्यप्रदानां च तिथिरेकादशी स्मृता रविवार ३

(5A)

अवताराणांयथाप्रणप्रदःशिवे मासानांमार्गशीर्षश्च ऋतूनांमाधवोयथा संवत्सरोवत्सराणांयुगानांचकृ
तंयथा विद्याप्रदश्च पूज्यानांगुरूणांजननीयथा साध्वीपत्नीयथायान्नेविश्वस्तानांमनोयथा यथाश्वानां
नारत्नंचप्रियाणांचयथापतिः यथापुत्रश्च बंधूनांरत्नानांकौस्तुभादयः फलानांचमतंफलंवर्षोभारते णा
यथा वृंदावनंवनानांचशांतरूपाचयोषितां यथाकामीपुरुषाणांचस्त्रीष्वेतेजस्विनांयथा यथेंदुःसुरवदा
नांचसुंदराणांचमन्मथः शास्त्राणांचयथावेदाःसिद्धानांकपिलोयथा हनूमान्वानराणांचक्षेत्रिणांब्राह्म
णनंदनः यशोदानांयथाविद्याकवितासुमनोहरा आलापकासोद्गायकानांमंगानांलोचनंयथा विलवानां
हरिकथासुखानांहरिसेवनं सर्पिणांपुत्रशोकस्यहिंसाणांचयथाखलः पापानांचयथामिथ्यापापीनां
पुंश्चलीयथा पुण्यानांचयथासत्यंतपसांहरिचिंतनं यथाघृतंचगव्यानांयथाब्रह्मातपस्विनां अमृतं
भक्षवस्तूनांशस्यानांधान्यकंयथा पुण्यदानांयथातोयंसिद्धानांचहुताशनं सुवर्णंतेजसानांचमिष्टा
नांप्रियभाषणं गरुडःपक्षिणांचैवहस्तिनांमिंद्रवाहनः योगिनांचकुमारश्चदेवर्षीणांचनारदः गंधर्वाणां दे
चित्ररथोजीवोबुद्धिमतांयथा सुकवीनांयथाशुक्रःकाव्यानांचपुराणकं श्रोतस्वतांसमुद्रश्चयथापृ
थ्वीक्षमावतां वाराणांचयथामुक्तिहरिर्भक्तिश्चसंपदां पवित्राणांवैश्वानरश्च वर्णानांब्राह्मणोयथा वि
ष्णुमंत्रश्चमंत्राणांबीजानांप्रकृतिर्यथा विदुषांचयथावाणीगायत्रीछंदसांयथा यथाकुबेरोयक्षाणां

सर्पाणांवासुकीर्यथा भक्तादृश्चैवसाधूनांगवांचसुरभीर्यथा वेदानांसामवेदश्चतृणानांचयथाकुशः
सुखदानांयथालक्ष्मीर्मनश्चशीघ्रगामिनां अक्षराणांमकारश्चहितैषाणांयथापिता शान्तश्चाश्रमश्रयंचा
रंगपश्चूनांविष्णुपंजरः चतुष्पदानांसिंहश्चमानवोनांवनंयथा यथास्वत्तामिंद्रियाणांमंहाग्निश्चरुजां
यथा भक्तादृश्चैवसाधूनांत्राणकरणंचयथा मतानांत्रैजयथासाराणांचक्करणांचसुवर्णानं न्नमाणणां।
सचंद्रश्चवीराणांनक्षत्रंयथा सर्वाधारःसर्वसेव्यःसर्वबीजंचसर्वदा सर्वसारोयथाकल्पोजनानांतु
गणकंयथा भूतंकुरुमहाभागेत्रिलोकेषुसुदुर्लभं सर्वसारस्वपुत्रत्वेव्रतादर्शमविष्यति व्रताराध्यश्च
श्रीकृष्णोमेवषांवांछितप्रदं जनोयत्सेवनान्मुक्तःपितृभिःकोटिभिःसह हरिमंत्रमुपादायहरिसेवां
करोतियः भारतेजन्मसफलंस्यात्मनःसकरोतिच उद्धृत्यकोटिपुरुषान्वैकुण्ठंयातिनिश्चितं श्रीकृ
ष्णपार्षदोभूत्वासुरवंतथैवमोदके सहोदरान्सुसंभान्सस्त्रचवधन्नसहचारिणः स्वबंधौपंचसमुद्धृत्य
भक्तोयातिहरेःपदं तस्मात्त्वंमहाभागगिरिजेहरेर्मंत्रंसुदुर्लभं जपमंत्रंव्रतंतत्रपितॄणांमुक्तिकारणं।
इत्युक्त्वासंकरोदेवोगत्वागिरिजयासदं शीघ्रगोजगृहीतिरंहरेर्मंत्रमनोहरं तस्योग्रदोचसंप्रीत्याकव
चंस्तोत्रसंयुतं पूजांविधायनियमंकथायामासतांमुने इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेनारायणना रामजी
रदसंवादेगणपतिखंडेतृतीयोध्यायः ३ नारायणउवाच श्रुत्वाव्रतविधानंचदुर्गासंहृष्ट ४

(5A)

मानसा सर्वव्रतविधानंच संप्रष्टुमुपचक्रमे पार्वत्युवाच सर्वव्रतविधानं चांवदस्व वेदविदांवर हे
नाथकरुणासिंधो दीनबंधो परात्पर कालेव्रतोपियुक्तानि द्रव्याणि च फलानि च समयं नियमं ना
म्यविधानं तत्फलं प्रभो देहि मह्यं विनीतायै नियुक्तं सत्पुरोहितं पुष्पोपहारान्दृ विप्रांश्च द्रव्याहरण
किंकरान् शास्त्राणि चोपयुक्तानि मया ज्ञातानि च संनियोजयतत्संबंधी स्त्रीणां स्वामी सर्वदा पिता कौ
मारकाले च सर्वपालनकारकः भर्त्ता मध्ये सुतः शेषे निधावस्था च योषितां ततोऽशोकप्राणतुल्यां द्र
त्वास्त्वामिने सुतां स्वामि निर्वृतिमाप्नोति संन्यस्य स्वते प्रियां वंधुत्रययुता या स्त्री सा च भाग्यवती परा
किंचिद्विहीना मध्यं च सर्वहीना धमा भुवि एतेषां च समीपस्याप्रशंस्यात्याज्या गात्रये निंदितान्येषु सं
यस्ता सर्वमेतत् श्रुतौ श्रुतं सर्वात्मा भगवान् सर्वं च सर्वं साक्षी च सर्वचित् देहि मह्यं पुत्रवरं त्वात्मनिवे
तिहेतुकं त्वात्मबोधानुमानेन महात्मानि निवेदितं तवोत्तराधिप्रायज्ञं बोधयामि किं इत्युक्त्वा पा
र्वती प्रीत्या प्रपात स्वामिनः पदे कृपासिंधुः भगवान्सर्वज्ञमुपचक्रमे महादेव उवाच शृणु देवि प्रव
क्ष्यामि विधानं नियमं फलं फलानि चैव द्रव्याणि व्रतोपयोगिकानि च विप्राणां प्रातकं पुष्पं फलं पुष्पोपहा
रकं किंकराणां च शतकं द्रव्याहरणकारकं दासीनां सतकं दत्तं नियुक्तं च पुरोहितं सर्वव्रतविधानज्ञं
वेदवेदांगपारगं प्रवरं हरिभक्तानां सर्वज्ञं ज्ञानिनां वरं सनत्कुमारमतुल्यं ग्रहणं व्रतहेतवे देवि सु

व्र.गणे. देचकालेचपरांनियमपूर्वकं माघेशुक्लचयोदश्यांव्रतारंभंकुर्यात्प्रिये गात्रंसुनिर्मलंकृत्वाशिरःसंस्कार
५ पूर्वकं उष्णोष्णपूर्वेद्दिवसेवस्त्रालयवत्ततः अरुणोदयवेलायांप्रात्योत्थायसुव्रते सुखप्रक्षालनंकृ
त्वास्नात्वाचनिर्मलेजले आचम्ययत्नतः कृतोहरिस्मरणपूर्वकं दत्वार्घ्यंहरयेभक्त्याग्रहमागत्यसत्वरं
धौतेचवाससीधृत्वात्रयविन्यासनेसुचौ आचम्यतिलकंकृत्वानिर्वर्त्याह्निकंपुनः पत्नमारोपणंकृ
त्वास्वस्तिवाचनपूर्वकं पुरोहितस्यवरणंपुनःकृत्वाप्रयत्नतः संकल्प्यवेदविहितंव्रतमेतत्समारभेत् व्र
तेऽस्मिन्नाणिनित्यानिचोपचाराणिषोडश देयानिनित्यंदेवेशसिद्धिदायपरमात्मने आसनंस्वागतंपाद्य
मर्घ्यमाचमनीयकं मधुपर्कंचस्नानीयवस्त्राणिभूषणानिच सुगंधिपुष्पंधूपंचदीपंनैवेद्यंचंदनं यत्न
सूक्ष्मचताम्बूलंकर्पूरादिसुवासितं द्रव्याणेतानिपूजायांश्यामरूपाणिसुंदरी देविकिंचिद्धिहीनेनैवांग
हानिःप्रजायते अंगहीनंचयत्कर्मचांगहीनोयथानरः अंगहीनेचकार्येचफलहानिःप्रजायते अग्रे
तरसतेपुष्पंपारिजाततथैवेसुवे देयंप्रतिदिनंदुर्गेस्वात्मजेरूपहेतवे केतकंचंपकपुष्पाणांतत्समन्नत
मीश्रितं प्रदेयंहरयेनन्यगत्सौभाग्यसौंदर्यहेतवे सहस्रपत्रपद्माणंअक्षतंपुष्पलंकृते नन्त्याद्देयंचहरयेसु
खैसौंदर्यहेतवे नीलोत्पलानांमालनंचदेयंकस्तूरयान्वितं व्रतांगभूतंदेवेशसच्चतुषोरूपहेतवे हिमाल रामजी
लयोद्भवचलत्तंतुचिरंश्वेतंचामरं प्रदेयंकेशवायेवकेशसौंदर्यहेतवे अमूल्यरत्नरचितंदर्पणंनामोत्तम ५

(6A)

स्रकं देयंनारायणायैवभालसौंदर्यहेतवे अमल्यरत्नरचितंपुलकानांसहस्रकं प्रदेयंगोपिकेशायनासि
काग्रहेतवे बंधूकपुष्पलक्षंचदेयंराधेश्वरायच ओष्ठाधरयोश्चैवरक्तसौंदर्यहेतवे मुक्ताफलानांलक्षंच
दंतसौंदर्यहेतवे देयंगोलोकनाथंचप्रीत्याभक्तिपूर्वकं रत्नगंडकलक्षंचगंडसौंदर्यहेतवे महीश्वराय।
दातव्यंब्रतेशैलेंद्रकन्यके रत्नपाशकलक्षंचदेयंब्रह्मेश्वरायच उरसाधःस्थलस्वरूपायेप्राणेशप्रिभक्तितो
ब्रते कर्णभूषणलक्षंचरत्नसारविनिर्मितं देयंसर्वेश्वरायेचकर्णसौंदर्यहेतवे मोध्वकंकलसानांचाल
क्षंरत्नविनिर्मितं देयंविश्वेश्वरायेचस्वांसौंदर्यहेतवे सुधापूर्णंचकुंभानांसहस्रंरत्ननिर्मितं देयंकृष्णा
यदेवेष्टिवाक्यसौंदर्यहेतवे रत्नप्रदीपलक्षंगोपवेषविधायिने देयंकिशोरवेषायदृष्टिसौंदर्यहेत
वे धत्तूरकुसुमाकाररत्नपात्रसहस्रकं देयंगोरक्षकायैवभालसौंदर्यहेतवे सद्रत्नचाररचितमग्र
नालसहस्रकं देयंतवत्सपालायबलसौंदर्यहेतवे लक्षंचरत्नपद्मानांकरसौंदर्यहेतवे देयंगो।
पालवेषायनारायणहरिर्ब्रते अंगुरीयकलक्षंचरत्नसारविनिर्मितं अंगुलीनांचरूपार्थंदेयंदेवेश्व
रायच मणींद्रसारलक्षंचश्वेतवर्णंमनोहरं देयंमुनींद्रनाथायनखसौंदर्यहेतवे सद्रत्नसारहारा।
णांलक्षंचापिमनोहरं देयंमदनमोहायवक्षसौंदर्यहेतवे सुपक्वश्रीफलानांश्चलक्षंचसुमनोहरं देयं
सिद्धेश्वरायस्तनसौंदर्यहेतवे सद्रत्नवर्तुलाकारनपात्रलक्षंमनोहरं देयंपद्मनाभायप्राणायदेहस्वरूप

(७) २

ब्र॰गणे. हेतवे सप्तरत्नरचितं नाभिनांचसहस्रकं प्रदेयंपद्मनाभायनाभिसौंदर्यहेतवे सप्तरत्नसाररचितंरथच।
६ क्रसहस्रकं प्रदेयंपद्मनाभायनाभिसौंदर्यहेतवे सप्तरत्नसाररचितंरथचक्रसहस्रकंनितंबसौंदर्यप्राप्त्यर्थंचप्र
प्रदेयंचक्रपाणये सुवर्णरंभास्तंभानांलक्षंचसुमनोहरं प्रदेयंश्रीनिवासायश्रोणिसौंदर्यहेतवे प्रात्तपत्र
स्थलाब्जानांलक्षमंहानन्मनत प्रदेयंपद्मनेत्रायपादसौंदर्यहेतवे सुवर्णरचितानांचखड्गानंबहूनांसह
स्रकं गतिसौंदर्यहेत्वर्थंदेयंलक्ष्मीश्वरायच राजहंससहस्रंचगजेंद्राणांसहस्रकं सुवर्णरचितंदेयंहरि
येगतिहेतवे सुवर्णछत्रलक्षंचदेयंनारायणायच विचित्ररत्नसाराणांमूर्ध्नसौंदर्यहेतवे मालतीनांचकु
सुमंमक्षतंलक्ष्मीश्वरि देयंस्थावनेशायहास्यसौंदर्यहेतवे अमूल्यरत्नलक्षंचदेयंरणरायणायवे सुभ्र
तेव्रतपूर्णार्थंपीलसौंदर्यहेतवे स्वच्छस्फाटिकसंकाशंमणींद्रसारलक्षकं देयंमणींद्रनाथायमनसौंदर्यहे
तवे प्रवालसारसंकाशंमणिसारसहस्रकं देयंकृष्णायनख्यांचप्रियानुरागहृदये माणिक्यसारलक्षंच
देही देयंकल्याययत्नतः जन्मनःकोटिपर्यंतंस्थाभाग्यहेतवे कूष्मांडनारिकेलंचजंबीरश्रीफलंतथा फलानि
तानिदिव्यानिहरयेपुत्रहेतवे स्नेहसारलक्षंचदेयंलक्ष्मायपत्नतः असंख्यजन्मपर्यंतंस्वात्मानोधन
वृद्धये वाद्यमानोप्रकारंचकांस्यताल्वादिकंपरं व्रतेसम्पतिब्रह्मण्यैश्रीहरिंश्रावयेद्व्रती पायसंपिष्टकं रामजी
सर्पिःशर्करात्कंमनोहरं प्रदेयंहरयेनक्षत्राचात्मनोभोगवृद्धये सुगंधिपुष्पमाल्यानांलक्षमक्षतमीप्सितं ६

(7A)

प्रदेयं हरये भक्त्या हरिभक्तिविवृद्धये नैवेद्यानि च देयानि स्वादूनि मधुराणि च श्रीकृष्णप्राप्तितत्पर्थं दुर्गे ना
नाविधानि च श्रीकृष्णप्रीतये भक्त्या व्रते देयानि सुव्रते ब्राह्मणानां सहस्रं च प्रत्यहं भोजयेद्व्रती स्वात्मनः प्र
स्पष्टर्थं व्रते जन्मनि जन्मनि पुष्पांजलिशतं देयं नित्यं पूर्णं च पूजयेच्च प्रणामशतकं देवि कर्त्तव्यं भक्तिव
द्धये षण्मासांस हविष्यान्नं मासान्नं च फलादिकं हविष्यकं जलं पक्षं व्रते भक्तं च सुव्रते रत्नप्रदीपशतकं वह्नि
द्यादिवानिशं रात्रौ कुशासनं कृत्वा नित्यं जागरणं व्रते स्मरणं कीर्तनं केलिप्रेक्षणं गुह्यभाषणं संकल्पोऽध्य
वसायश्च क्रियानिष्पत्तिरेव च मैथुनाष्टविधं त्याज्यं व्रते कीडा विवृद्धये स्नानवह्निजागरणे सुबुद्धिर्मितभोजने
लोभमोहकामक्रोधभयशोके विवादकं कलहं च परित्याज्य जले वंधु विवृद्धये संपूर्णे च व्रते देवि प्रतिस
तदनंतरं त्रिशतं च षष्ट्यधिकं कलशं वस्त्रसंयुतं सज्यं सोपवीतं च सोपहारं मनोहरं त्रिशतं च षष्ट्य
धिकं सहस्रं विप्रभोजनं त्रिशतं च षष्ट्यधिकं सहस्रं तिलहोमकं त्रिशतं च षष्ट्यधिकं सहस्रस्वर्णमेव च
देया व्रतसमाप्तौ च दक्षिणाविधिबोधिता अन्यासमाप्तिदिवसे कथयिष्यामि दक्षिणां एतद्व्रतफलं देवि द
ढा भक्तिर्हरौ भवेत् हरितुल्यो भवेत्पुत्रो विख्यातो भुवनत्रये सौंदर्यस्वामिसौभाग्यमैश्वर्यं विपुलं धनं
सर्ववांछितसिद्धीनां वीजं जन्मनि जन्मनि इत्येवं कथितं देवि व्रतं कुरु महेश्वरि पुत्रस्ते भविता साध्वी स्तु
त्वा सविरराम ह इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे गणपतिखण्डे व्रतविधानं नाम

व्र॰गरो॰ चतुर्थोध्यायः ४ श्रीनारायण उवाच श्रुत्वा व्रतविधानं च दुर्गामहत्म्यमानसा पुनः पप्रच्छ कांतं सा दि-
७ व्यां व्रतकथां शुभां १ महादेव उवाच शतरूपा मनोः पत्नी पुत्रदुःखेन दुःखिता ब्रह्मणः स्थानमागत्य सौब्र
ह्मणमुवाच ह ब्रह्मन्केन प्रकारेण वंध्यायाश्च सुतो भवेत् तन्मे ब्रूहि जगत्स्रष्टः सृष्टिकारणकारण न जन्म
निष्फलं त्वं ब्रह्मन्नैश्वर्यं धनमेव च किंचिन्न सोन ते भोगे विना पुत्रेण पुत्रिणे तपोदानोद्भवं पुण्यं जन्मांत
रसुखावहं सुखदो मोक्षदश्चेति दाता पुत्रश्च पुत्रिणः पुत्रीपुत्रमुखं दृष्ट्वा प्रीतास्येमेव धर्मजं फलं पुन्नाम न
रकत्राणकारणं त्वमते श्रुत्वं पुत्रोयं पापादिविशेषेदमाता पुत्रसंयुगं तद्दाम कृतं च चेत्त्रां सहया स्यामिका
ननं गृहाणजरामैश्वर्यं धनं स्वर्गप्रजावता किमेतेनाव्ययास्तात विना पुत्रेण पुत्रिणे अपुत्रीणां सु
खं दृष्टुं विद्यान्येत्य महतोपि शिवं सुखं दृष्टीयं तुल्यं प्राप्स्यमवाप्नोत्यपुत्रका अथ रागरात्रं मृत्काप्रवेष्टुमिद्रा
त्वा प्रात्ने अपुत्रं पुत्रमाप्नुवं गृहाणमाज्ञां विहीनकं ब्रूयेवमा च सत्वा हि ब्रह्मणस्वरूपो दत्तं कृपानिधिस्स
तां दृष्ट्वा प्रवक्तुमुपचक्रमे ब्रह्मोवाच शृणु वत्से प्रवक्ष्यामि पुत्रीयं पंसुखावहं सर्वैश्वर्यादिविजेयं चस
र्ववांछाप्रदं शुभं भद्रपुत्रकन्नयोद्भूणां व्रतमेतत्सुपुण्यकं कर्तव्यं शुक्लकाले च कल्याणध्यां च सर्वदा संवत्स
रं च कर्तव्यं सर्वविघ्नविनाशनं वेदोक्तानि च द्रव्याणि व्रते देयानि सुव्रते व्रतं चकार एवमाबोकं सर्ववांछि राम॰
तसिद्धिदं कृत्वा पुत्रं त्वमनुमप्रेविष्णुतुल्यपराक्रमं ब्रह्मणश्च वचः श्रुत्वा सा कृत्वा व्रतमुत्तमं प्रियोव्रतोत्ता ७

(8A)

नमाद्यै लब्धं सुखौ मनोहरौ व्रतं कृत्वा देवहूती लेभे सिद्धेश्वरं च तं नारायणांशं कपिलं पुण्यकं पुण्यदे
शुभे अरुंधती दत्त्वा तु लेभे शक्तिं सुतं शुभं शक्रकांता व्रतं कृत्वा सुतं लेभे पराशरं अदितीचा
व्रतं कृत्वा लेभे वामनकं सुतं शचीजयंतं पुत्रं च लेभे व्रतमुत्तमं अत्रिपत्नी सुतं चंद्रं लेभे कृत्वे दमु
त्तमं लेभे चाङ्गिरिधाःपत्नी कृत्वेदं व्रतमीप्सितं बृहस्पतिं सुरगुरुं पुत्रमस्य प्रभावतः भृगोर्भार्या व्र
तं कृत्वा लेभे दैत्यगुरुं प्रणतं शुक्रं नारायणांशं तं सर्वतेजस्विनां परं इत्येवं कथितं देवी व्रतानां व्र।
तमुत्तमं त्वमेव कुरु कल्याणि हिमालयसुते शुभे साभ्यंतरान्येयत्नी नां देवीनां च सुखावहं व्रतमे
तन्महासाध्वीनां प्राणतःप्रियं व्रतस्यास्य प्रभावेन त्वं यं गणेशं गणेश्वरः ईश्वरः सर्वदेवानां तव पुत्रो
भविष्यति इत्युक्त्वा शंकरस्तत्र विरराम च नारद व्रतं च धारयत् देवी प्रकृष्टा शंकरायच इत्येवं क
थितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि सुखदं मोक्षदं सारं गणेशं जन्मकारणं इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महा
पुराणे नारायणनारदसंवादे गणपतिखंडे व्रतकथनं नाम पंचमोऽध्यायः ५ शौनक उवाच
नारायणवचः श्रुत्वा नारदो हृष्टमानसः किं पप्रच्छ पुनः साधो तन्मे ब्रूहि तपोधनः सूत उवाच नारायणव
चः श्रुत्वा नारदो हृष्टमानसः व्रतारंभविधानं च संप्रष्टुमुपचक्रमे नारद उवाच कृतं केन प्रकारेण व्रतमो
तत्सुखावहं तन्मे ब्रूहि मुनिश्रेष्ठ यावत्साध्वी तु रत्नया लब्धं जन्मयोगी सकृत्सुतया शुभे ब्रह्मन् केन प्रका

ऋ.गणे. रेणतत्त्वसंश्रोतुमर्हसि श्रीनारायणउवाच कथयित्वाकथांदिव्यांविधानंचव्रतस्यच स्वयंविधातातपु
८ सोजगामतपसेशिवः हरेराराधनंश्रेयोमूर्तिनिर्हरोहरिः हरिरेवनशीलश्चहरिस्मृतिपरायणः परमानं
दपूर्णश्चज्ञानानंदंसनातनं दिवानिशंनजानातिहरिमेतवैहिस्मरन् अहश्चमनसाहेवीपार्वतीभर्तुराज्ञा
या किंकराश्चेरयामासविप्रांश्चव्रतहेतवे आनीयसर्वेऽहव्यानीऋतेयोगिवानिच व्रतकर्तुंसमारंभेसुभ
प्रासाशुभक्षणे सनत्कुमारोभगवान्नामगामविधेसुतः मूर्तिमांस्तेजसांराशिप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा
ब्रह्माजगामहंसश्चब्रह्मलोकात्सभार्यकः अत्रिरत्नोतिभवान्राजगामममहेश्वरः विष्णुर्वीरोदशा।
यीचसलक्ष्मीकश्चतुर्भुजं भगवान्जगतांपातांशांतात्मानंत्रीयपार्षदः वनमालाधरःश्यामोभूषितोर
त्नभूषणैः सहासंभृतसंभारोरत्नयानेननारद सनकश्चसनंदश्चकपिलश्चसनातनः आसुरीश्चचतु
र्हसीवोढुःपंचाशिखोरुणिः पतिश्चसुमतिश्चैव वसिष्ठश्चमतामुनः पुलहश्चपुलस्त्यश्चवत्रिश्चैवभृगुरंगि
राः अगस्त्यश्चप्रचेताश्चदुर्वासाश्चवनस्तथा मरीचिःकश्यपकरंजरत्कारुश्चगौतमः वृहस्पतिरुतथ्य
श्चसंवर्त्तःसौभरीस्तथा यावाल्नोजमदग्निश्चजैगीषव्यश्चदेवलो। गोकामुखश्चैकरथ्यपारिभद्रपराशरः
विश्वामित्रोवामदेवऋष्यशृंगोविभांडकेः मार्कंडेयोमकंडश्चपुष्करेणलोमसस्तथा कौत्सोवत्सश्चद रामजी
क्षश्चकालाग्निरघमर्षणः कात्यायनःकणादश्चपाणिनिश्चाणकुच्चायनेः शंकुशपित्र्यालिश्चैवपाकल्पशं ८

खएवच एतेचान्येचबहवः सप्रियाश्चतत्रवैमुने अवांचधर्मपुत्रौचनरनारायणौपरौ दिक्पालाश्चतथादे
वायक्षगंधर्वकिंनराः आजग्मुःसर्वतःसर्वेसगणाःपार्वतीव्रते अवांचधर्मपुत्रौच हिमालयशैलराजः
सापत्यश्चसभार्यकःसगणःसानुगश्चैवरत्नभूषणभूषितः महासंभृतसंभारोनानाद्रव्यंसमन्वितं मणि
माणिक्यरत्नानिव्रतोपयोगिकानिच नानाप्रकारवस्त्रानिगतोदुर्लभानिच लक्षंचगजरत्नानामश्वर
त्नंत्रिलक्षकं दशलक्षंगवांरत्नंशतलक्षंसुवर्णकं रुचकानांहीरकानांपारावारांतथैवच मुक्तानांचचतुर्लक्षंको
ष्माणांसहस्रकं सुखदंमिष्टद्रव्याणिलक्षभाराणिकौतुकी अनंतरत्नप्रभवः आजगामसुताव्रते ब्रह्मणः
मनवःसिद्धानागाविद्याधरास्तथा भिक्षवश्चभिक्षुकैश्चैववंदिनःपार्वतीव्रते विद्याधरीनर्तकीचनर्तकोप्स
रसांगणैः नानाविद्यावाद्यसंघाआजग्मुःशिवमंदिरं कैलासराजमार्गेचचंदनेनसुसंस्कृते आम्रपल्लव
सूत्राढ्यकदलीस्तंभशोभितं दूर्वाधान्यपुष्पमालाफलपुष्पविभूषितं निर्मितंपद्मरागोशद्वदसुसंवाणीमु
द्रा अविसिंहासनेषेतेपूजिताशंकरेणच कैलासवासिनःसर्वेपरमानंदसंयुताः दानाध्यक्षःसुनासीरःकु
वेरःकोषरक्षकः अन्नेशश्चयक्षसत्वंपरिवेशजलाधिपः दध्नांचघटसहस्राणिदुग्धानांचतथैवच सह
स्राणिघृतानांचगुडानांचशतानिच माध्वीकानांसहस्राणितैलानांचशतानिच लक्षाणिचैवतक्राणि
वस्तुवःपार्वतीव्रते पीयूषानांचकुंभानिशतलक्षाणिनारद मिष्टान्नानांशर्कराणांवस्तुलक्षरा प्रिय।

उं. ग्रं. ६

यकगोधूमचूर्णानि घृतपक्कानो चनारद: स्वस्तिकानांचपयसानांवभूवुर्लक्षराशय: पोलिकानांपृथुकानांचपोलि
नांदशकोटय: तंडुलानांचराशीनांमुने संख्यानविद्यते स्वर्णरूप्याग्रंसिवालानांमणीनांचमहामुने वभूवु:।
पार्वतीस्तत्रकैलासे पार्वतीव्रते पायसंपिष्टकंचैवशाल्यन्नंसुमनोहरं चकारलक्ष्मीपाकंचव्यंजनंघृतसंस्कृ
तं वभुजेदेवर्षिगणैसार्द्धंनारायणस्वयं वभुवुर्लक्षविप्राश्चपरिवेषणकारिण: तांबूलंचददौतेभ्य:क
र्पूरादिसुवासितं रत्नसिंहासनेरम्येज्योतिर्मलक्ताम्रसुशोभिते: रत्नसिंहासनस्थंचविष्णुंक्षीरोदवासिनं
सन्यमानंपार्षदैश्चसस्मितैश्वेतचामरै: ऋषिभिस्तूयमानंचसिद्धैर्देवगणैस्तथा विद्याधरीणांनृत्यानिपश्यं
तस्मितंमुदा गंधर्वाणांचसंगीतंश्रुतवंतंमनोहरं पप्रच्छशंकरोब्रह्मन्ब्रह्मेशभक्तिपूर्वकं भक्तयाप्रीतिं
तोयुक्तंव्रतकर्त्तव्यमीप्सितं देवर्षिगणमध्यस्थासभामध्येपुटांजलि महादेवउवाच मदीयंप्रार्थनंनाथ
श्री निवासश्वरसुप्रभो तप:स्वरूपस्तपसांकर्मणांचफलप्रद: व्रतानांजपयज्ञानांपूजानांसर्वपूजिते सर्वे
षांवीजरूपेशवांछाकल्पतरोहरि: सुपुण्यकव्रतंकर्तुंब्रह्मनिच्छतिपार्वती पुत्रार्थिनीसाशोकार्त्ताहृदयेनवि
दूयता रतिभंगेव्रतेदेवैवीर्य्यव्यर्थंसुचार्हिता प्रविधितामयासाध्वीविविधैश्चनारदसौ: सत्पुत्रंस्वामिसौभाग्यं
सुव्रताशुचतेपतिः नपितांविनामसंतुष्टास्वप्राणांस्त्यक्तुमिच्छति पुरात्यक्तास्वदेहंत्वपितृयज्ञसमानिनी मत्ति ह स्तन्नी
हत्याशैलगेहे पुनर्जन्मनत्वाजसा सर्वंजानासिसर्वज्ञत्वावदामिकं काज्ञातांवदतस्वत्समारिणामसुरवप्र १९

मीदं

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(10A)

दं दुर्निवारश्च सर्वेषां ब्रह्मा स्वभावश्च चापरः दुस्त्याज्यं योगिभिर्सिद्धैः रस्माभिश्च तपस्विभिः जितेंद्रियैर्जितक्रो।
धैः स्त्रीरूपमोहकारणं सर्वमायाकरंडं च सर्वविज्ञानकारणं ब्रह्मास्त्रकामदेवस्य दुर्भेद्यं जयकारणं अनिर्मितं च
विधिना सर्वाद्यं विधिपूर्वजं मोक्षद्वारकपाटं च हरिभक्तिनिरोधनं संसारबंधनं स्तंभरजरूपातिकृजनं वैराग्य
नाशबीजं च सत्यज्ञानविवर्जनं यत्नं संसाहस्रणं तां तपोधनमात्मसंपदा अप्रत्ययानां क्षेत्रं च स्वयं केत्कम्।
त्रिमत् अहंकाराश्रयं प्राणबुद्धिविषकुंभयोमुखं सर्वसाधनं च हराराध्यं च सर्वदा स्वकार्यसाधनं चाहंकार्यं
कस्त्रहांकुरकारणं सर्वनिवेदितुं नाथ कर्त्तव्यं वक्तुमर्हसि कार्यं सर्वपरामर्शं परिणामसुखावहं श्रीनारा
यणउवाच इत्येवमुक्त्वा भगवान् निरीहश्च ब्रह्मयोमुखं विरराम स नामध्ये हत्वा चक्रमलापतिं श्रांकरस्यच।
चः श्रुत्वा प्रहस्य जगदीश्वरः हितं मितं च वचनं प्रवक्तुमुपचक्रमे श्रीविष्णुरुवाच पुण्यकं व्रतसारं च सती।
संतानहेतवे स्वामिसौभाग्यबीजं च पत्नी ते कर्तुमिच्छति सर्वारोध्यं दुराराध्यं सर्वकामफलप्रदं सुखदं सुख
दं सारं मोक्षदं पार्वतीश्वरं सर्वेश्वरो व्रताराध्यो गोपी पुंसस्त्रिगुणात्परः गोलोकनाथो भगवान्परिपूर्णब्रह्मसनात
नं सर्वाहंरूप सर्वदृश्य सर्वस्वेच्छामयः परः आत्मा साक्षी स्वरूपश्च ज्योतिरूपं सनातनं निराश्रयश्च निर्लिंगो नि
रूपाधिर्निरामयः भक्तप्राणश्च भक्तेशो भक्तानुग्रहकारकः दुराराध्यो हि यान्येषां भक्तानामतिसाध्यकः भक्ता
धीनो हि भगवान् सर्वसिद्धाहि निश्चलं येचयस्य कलापुंसं ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः महान्विराट्पदं चाश्च निर्लि

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)

दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८

Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com